

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

**GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

**GAZİ UNIVERSITY
JOURNAL OF GAZİ FACULTY
OF EDUCATION**

**DR. HİMMET BİRAY
ÖZEL SAYISI**

**Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Dergisi**

Sahibi :
Rektör
Prof. Dr. Enver HASANOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni:
Dekan
Prof. Dr. Mustafa TAN

Editörler:
Prof. Dr. Fitnat KÖSEOĞLU
Yard.Doç.Dr. İsmet ÇETİN
Yard.Doç.Dr. Ayşe YÜCEL

Yayın Kurulu:
Prof. Dr. Fitnat KÖSEOĞLU
Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN
Prof. Dr. Mehmet ÖZYÜREK
Prof. Dr. Basri ATASOY
Prof. Dr. Mustafa SAFRAN
Doç. Dr. Aydan Ersöz KARADUMAN

Teknik Editörler:
Okt. Özcan KORKUT
Okt. V. Savaş YELOK

**Gazi University
Journal of Gazi Faculty
of Education**

Owner :
Rector
Prof. Dr. Enver HASANOĞLU

General Publishing Manager:
Dean
Prof. Dr. Mustafa TAN

Editor:
Prof. Dr. Fitnat KÖSEOĞLU
Yard.Doç.Dr. İsmet ÇETİN
Yard.Doç.Dr. Ayşe YÜCEL

Editorial Board:
Prof. Dr. Fitnat KÖSEOĞLU
Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN
Prof. Dr. Mehmet ÖZYÜREK
Prof. Dr. Basri ATASOY
Prof. Dr. Mustafa SAFRAN
Doç. Dr. Aydan Ersöz KARADUMAN

Technical Editors:
Okt. Özcan KORKUT
Okt. V. Savaş YELOK

Himmet BİRAY Özel Sayısı Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri
Meslek Birliği (İLESAM)' nin katkılarıyla yayımlanmıştır.

**Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
06510 Teknikokullar - ANKARA - TÜRKİYE
WEB:www.gef.gazi.edu.tr
E.mail :cierai**

DİZGİ: İLESAM-Selma DEMİRCİ

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof.Dr. Abdulkerim ABDULKADİROĞLU	(Gazi Ünv.)
Prof.Dr. Ülker AKKUTAY	(Gazi Ünv.)
Prof.Dr. A.Bican ERCİLASUN	(Gazi Ünv.)
Prof.Dr. Abdurrahman GÜZEL	(Gazi Ünv.)
Prof.Dr. Leyla KARAHAN	(Gazi Ünv.)
Prof.Dr. Cemal KURNAZ	(Gazi Ünv.)
Prof.Dr. Refik TURAN	(Gazi Ünv.)
Doç.Dr. Ali Berat ALPTEKİN	(Selçuk Ünv.)
Doç.Dr. İsmet CEMİLOĞLU	(Gazi Ünv.)
Doç.Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	(Hacettepi Ünv.)
Doç.Dr. Metin EKİCİ	(Ege Ünv.)
Doç.Dr. Metin ERGUN	(Selçuk Ünv.)
Doç.Dr. Şuayip KARAKAŞ	(Gazi Ünv.)
Doç.Dr. Nerin KÖSE	(Ege Ünv.)
Doç.Dr. M. Öcal OĞUZ	(Hacettepi Ünv.)
Doç.Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ	(Gazi Ünv.)
Doç.Dr. Ali TORUN	(Afyon-Kocatepe Ünv.)
Yard.Doç.Dr. İsmet ÇETİN	(Gazi Ünv.)
Yard.Doç.Dr. Hamiye DURAN	(Gazi Ünv.)
Yard.Doç.Dr. Ülkü GÜRSOY	(Gazi Ünv.)
Yard.Doç.Dr. Doğan KAYA	(Cumhuriyet Ünv.)
Yard.Doç.Dr. Filiz KILIÇ	(Gazi Ünv.)
Yard.Doç.Dr. Ahsen TURAN	(Gazi Ünv.)
Yard.Doç.Dr. Ali YAKICI	(Gazi Ünv.)
Yard.Doç.Dr. Ayşe YÜCEL	(Gazi Ünv.)

Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi

Dr. Himmet BİRAY Özel Sayısı

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	5
Veli Savaş YELOK * Himmet Biray.....	9-17
Özcan KORKUT * Yard. Doç. Dr. Himmet Biray'ın Eserleri.....	18-20
HİMMET BİRAY'DAN BİRKAÇ MISRA	21
Himmet BİRAY -Nergis BİRAY * Türkmen Türkçesi İle Türkiye Türkçesinin Sentaks Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme	22-45
Nergis BİRAY * Türkmençe Nakıllar (Atasözleri)	46-91
Asiye DUMAN * Üniversite Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerilerinin Geliştirilmesi.....	92-98
Leylâ KARAHAN * Türkiye Türkçesi Ağzlarında Ñ >Y Değişmesi	99-105
Yakup KARASOY * Tatar Türkçesine Arapçadan Geçen Ayın'lı Kelimelerdeki Ses Değişmeleri.....	106-116
Mehmet KILIÇ * Türkçe Öğretiminde Ölçme Değerlendirme Problemleri.....	117-121
Fatih KİRİŞÇİOĞLU * Saha Yeri'nde Alfabe Çalışmaları.....	122-129
Murat ÖZBAY * Cumhuriyet Döneminde Ortaokullarda Türkçe Öğretiminin Gelişimi	130-147
Ferhat TAMİR * Jambıl Jabayoğlu'nun Birkaç Şiiri Etrafında	148-152
Ali Berat ALPTEKİN * Hoca Ahmet Yesevî Hazretleri ve Yakınlarıyla İlgili Efsaneler..	153-160
İsmet ÇETİN * Destanî Hicviyeye Dair.....	161-168
Özkul ÇOBANOĞLU * "Zeybek" İle "Seğmen" Kelimelerinin Etimolojisi ve Zeybeklik Geleneği Üzerine Tespitler.....	169-182
İbrahim DİLEK * Cayzanın Yargısı Altay Türklerinin Eski Gelenekleri E.E. Yamayeva.....	183-204
Ali DUYMAZ * Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş Ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme.....	205-217

Ahmet B. ERCİLASUN * Türk Destanlarında Baba-Oğul Mücadelesi	218-221
Abdurrahman GÜZEL * Menkıbelerde Çanakkale Zaferi	222-238
Aziz KILINÇ * Kazak Destanı Kambar Batır İle Dede Korkut'ta Geçen Türk Dünyasının Ortak Oyun ve Eğlenceleri.....	239-246
Ekrem KIRAC * Masallarda Küçük Kardeş Odaklanması	247-252
Nerin KÖSE * Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Kurmanbek, Kurbanbek.....	253-261
M.Öcal OĞUZ * Ahıskalı Ali Paşa'nın Almatı'daki Şiir Dünyası	262-289
Ali YAKICI * Âşık Tarzı Türk Şiirinde "Âşık Mehmet" Mahlaşlı Şairler	290-300
Dursun YILDIRIM * Dede Korkut'tan Ozan Barış'a Dönüşüm	301-323
Ayşe YÜCEL * Türk Edebiyatında Münâzara ve Şenlik'in Münâzaraları	324-335
Mehmet AKGÜN * Beşir Fuad'ın Materyalist ve Pozitivist Fikirleri	336-347
Bahri ATA * Türk Romanında Tarih Öğretmeni Tipolojisi	348-357
Belkıs Altunış GÜRSOY * Fransa'da Daimi İlk Türk Elçisi	358-373
Ülkü GÜRSOY * Sadık Rifat Paşa ve İtalya Seyahatnâmesi	374-395
Şuayip KARAKAŞ * Özbek Romancı Abdullah Kâdirî	396-403
Abdulkerim ABDULKADİROĞLU * Âkif Mevlidi Yahut Kadınlar Mevlidi	404-437
İ. Hakkı AKSOYAK * Bahr Bahr-I Taviil	438-445
Yaşar AYDEMİR * Esîr'inin Bağdat Şehrâşûbu	446-475
Ali Fuat BİLKAN * Akovalı-Zâde Hâtem Divânı'nda Mahallîlik	476-486
Mustafa TATCI- Cemâl KURNAZ * Kütahyalı Bir Mutasavvıf Şair: Çavdaroğlu Şeyh Ahmed Efendi.....	487-519
Halil ÇELTİK * Rumeli Şairlerinde Reel Sevgili ve Âşık Tipi	520-534
Saadet KARAKÖSE * Türk Edebiyatında Ferhâd Ü Şirin Ve Leylâ Vü Mecnûn Mesnevîlerinin Mukayesesi Ve Mecnûndaki Tasavvûfî Unsurlar.....	535-543
M. Fatih Köksal * Türkçe Şu'arâ Tezkireleri Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası.....	544-567
Feridun Hakan Özkan * Şabanzâde Mehmed Muhteşem'in Hayatı Ve Eserleri	568-578
Mehmet Şahingöz * Türkiye Ve Türkistan İlişkileri	579-588
Önder Göçgün * Kültür Ve Edebiyatımızda: Nevruz Bayramı	589-604
Cemâl Kurnaz * Türkmenistan Bu Mudur ?	605-608
Ceyhun Vedat * Uygur Kazakların Çadır Evi	609-612
Süleyman Bingöl- Metin Türkteş * Güney Anadolu'daki Yörük Aşiretlerinin Adları ve Yerleşim Bölgeleri.....	613-618

**TÜRKMEN TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN SENTAKS
BAKIMINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR DENEME**

Himmet BİRAY* - Nergis BİRAY**

ÖZET

Türk dilinin başlangıçtan bugüne kadar ve bütün lehçeleriyle birlikte bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu görüş doğrultusunda günümüz Türk lehçeleri üzerinde de tespit, karşılaştırma, tasnif çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir.

Türkmen lehçesi Oğuz grubu içinde yer alan, Türkiye Türkçesine en yakın lehçelerden biridir.

Bu yazıda Türkmen lehçesi ile Türkiye Türkçesi sentaks yönünden karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Yazı iki ana bölümden meydana gelmiştir: "Kelime grupları" ve "Cümle".

Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasındaki söz dizimi ve cümle konusundaki farklılıklar; Türkiye Türkçesinin kendi içinde yani ağızlarında da karşımıza çıkan farklılıklar kadardır. Ortak özellikler daha çoktur.

ABSTRACT

From the beginning up to now, the Turkish language with all its dialects should be evaluated by taking it in hand as a whole.

In the direction of this view, on the current Turkish dialects, the work of determining, comparing and classifying is of great importance to be done.

Turcoman dialect involved in the group of Oğuz is one of the closest dialects to the Turkish language in Turkey.

This work consists of two main divisions: phrases (groups of words) and sentences.

The differences in the word orders and the sentences between the Turkish in Turkey and the Turkish in Turcoman are as many differences as with in the Turkish in Turkey itself, that is, the differences appeared in its accents. There are more common features in them.

* Yrd. Doç. Dr. Himmet BİRAY, bu yazıya vefatından bir müddet önce başlamış ancak ömrü vefâ etmediği için yarım kalmıştı. Bu yazının adına hazırlanan kitapta yer almasının uygun olacağı düşüncesi ile konunun devamı ve örneklendirmeler eşi Nergis Biray tarafından yazılmıştır.

** Yard.Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Bugün, Türk dili çalışmaları içinde Türk lehçelerinin karşılaştırılması konusu, yeterince ele alınmış değildir. Bunun sebepleri arasında, Türk dilinin başlangıçtan günümüze kadar ve bütün lehçeleriyle birlikte bir bütün olarak ele alınması yönündeki telâkkînin henüz bütün Türk dili araştırmacıları arasında oturmuş bir kanaat hâline gelmemiş olmasını sayabiliriz. Bu yönde bir sentez çalışması yapacaklar için ise, gerek tarihî Türk lehçelerinin gerekse modern Türk lehçelerinin başlıca problemlerinin tamamen halledilememiş olması önemli bir engeldir. Buna rağmen ilerideki çalışmalara bir alt yapı, bir zemin olması düşüncesiyle bu yönde bir denemede bulunmaya çalışacağız.

Türkmen lehçesi, Oğuz grubu içinde Azerî lehçesinden sonra Türkiye Türkçesine en yakın olan lehçedir. Ancak Türkmen lehçesi, Türkiye'deki dilcilerin Azerî lehçesi kadar malûmu değildir. Bu lehçe üzerinde yapılan çalışmalar da aynı şekilde yeterli değildir.¹ Bunda Türkmen lehçesinin son yüzyıla kadar bir konuşma dili olarak devam etmesinin ve Azerî lehçesi kadar gelişmiş bir edebî mirasa sahip olmamasının rolü olabilir. Burada edebî miras derken, yazılı edebiyattan bahsettiğimizi, yoksa Türkmen lehçesinin çok zengin bir sözlü edebiyatının bulunduğu da ifade edelim. Türkmen lehçesi üzerinde Türkmenistan'da yapılan çalışmalar önemli bir seviyeye gelmiş kabul edilebilir.²

¹ Türkmen Türkçesiyle ilgili olarak Türkiye'de yapılan çalışmalardan bizim tesbit ettiğimiz bazıları aşağıdadır:

a. AZMUN, Dr. Yusuf; "Mebânî-i Düstûr Zebân-ı Türkmenî" (Ana Çizgileriyle Türkmençe Dilbilgisi), c I (Ses Bilgisi), Ankara Üniv. DTCF Doğu Dil. Ve Ede. Araş. Yay. Nu: 4, Ankara 1983.

b. _____; "Türkmen Halk Edebiyeti Hakkında", Reşit Rahmeti Arat için, Ankara 1996, sh.32-83.

c. BİRAY, Himmet; Türkmen Şivesinin Sentaks Bakımından Türkiye Türkçesiyle Karşılaştırılması (Gazi Üniv. Sosyal Bil. Ens., Türk Dili ve Ede. Bl. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1985.

ç. BİRAY, Himmet; Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim, (Gazi Üniv. Sosyal Bil. Ens. Türk Dili ve Ede. Bl. Basılmamış Doktora Tezi.), Ankara, 1993.

e. ÇAĞATAY, Prof. Saâdet; "Türkmenler ve Dilleri", Türk Lehçeleri Örnekleri II, Yaşayan Ağzı ve Lehçeler, Ankara, 1977, sh. 28-29.

f. ÇENELİ, İlhan; Türkmen Türkçesi Sözlüğü, TDAY Belleten, 1982-1983, Ankara, 1986, sh.29-84.

g. İLKER, Ayşe; Türkmen Şivesi Ersarı Urugu Ulu Depe Ağzı, (Gazi Üniv. Sosyal Bil. Ens. Türk Dili ve Ede. Bl. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1984.

h. İLKER, Ayşe; Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil, TDK. Yay., Ankara, 1997.

i. KARA, Mehmet; Türkmen Şairi Ata Atacanov'un Şiirleri(I-II), TDK. Yay., Ankara, 1997.

j. ÖZDEMİR, Gültekin; Türkmen Türkçesi - Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı Gramer Terimleri, (Gazi Üniv. Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996.

k. TEKİN, Prof. Talât; Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler, Ankara, 1975.

² Türkmen lehçesi hakkında Türkmenistan'da 1924-1964 yılları arasında yapılan çalışmalar "Bibliografıçeskiy ukazatel' literature po turkmen komu yazıkoznaniyu (1924-1964), Ashabat,

Bu yazımızda Türkiye Türkçesi ile Türkmen lehçesini sentaks yönünden karşılaştırmaya çalışacağız. Ancak daha önce sentaks bahsini meydana getiren “kelime grupları” ve “cümle” hakkında Türk dilcilerinin dikkate değer görüşlerini ele alalım:

Mecdut MANSUROĞLU, Türkçe’de şart cümlesi dışında yardımcı cümle olmadığı görüşündedir. Bunu şöyle ifade eder: “Bilindiği gibi Türkçe’de aslında şart cümlesi dışında yardımcı cümle yoktur. Başka dillerin yardımcı cümle ile bildirdiklerini Türkçe zengin isim-fiilleri (participium) ve zarf-fiilleri (gerundium) ile, yani çekimli fiil (verbum finitum) veya bildirici (praedicatum) sayılamayacak unsurlarla karşılar.”³ Tahsin BANGUOĞLU ise, Türkçe’de birleşik cümlenin varlığını kabul eder.⁴ M. Kaya BİLGEGİL de “Birleşik cümlenin kısımları -birden ziyâde yüklemi bulunan cümlelere birleşik cümle diyoruz. Hasan, koşarak geldi. - Ali bunu iştirince sevinecek...”⁵ diyerek yine birleşik cümle üzerinde durur. Prof. Dr. Muharrem ERGİN ise, Türkçenin asıl birleşik cümlesinin şartlı birleşik cümle olduğunu, ki’li birleşik cümlenin ise yabancı asıllı olduğunu ifade ederek sıfat-fiil ve zarf-fiilli cümleleri birleşik cümle saymaz. “Buraya gel, dedi. - Sen gitmişsin sandım.” gibi cümleleri de “iç içe birleşik cümle olarak adlandırır.”⁶ Birleşik cümle konusunda Prof. Dr. Leylâ KARAHAN da Muharrem ERGİN’in görüşünü esas almaktadır.⁷

Cümlenin tanımı konusunda da ufak tefek bazı farklı anlayışlar vardır. Prof. Dr. Muharrem ERGİN, cümleyi bir hüküm grubu diye tarif eder: “Cümle bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubudur. Bundan önce gördüğümüz kelime grupları belirtme grupları idi. Cümle ise bir hüküm grubudur. Cümlenin temel fonksiyonu hüküm ifade etmektir...”⁸ Prof. Dr. M.Kaya BİLGEGİL ise, “Cümleyi, bir hüküm ifade eden sözdür diye tanımlamak yetersizdir. Hüküm, ancak ‘bu böyledir’ yahut ‘değildir.’ kavramını taşır ki, haber yüklemine (isnad-ı haberî) kendini gösterebilir. Bunun dışında; bir de istek, dilek, niyaz,

1966” adlı eserde yayımlanmıştır. Pıgam AZİMOV, Bilimsel Bildiriler 1972’de yayımlanan “Türkmen Dili Araştırmalarının Tarihçesi Üzerine” (I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler, Ankara 27-29 Eylül 1972, TDK Yay., Ankara 1975, sh. 265-277” adlı tebliğinde 1920 tarihinden 1970’li yıllara kadar Türkmenistan’da yapılan çalışmaları ayrıntılı olarak izah etmiştir.

³ MANSUROĞLU, Mevdut; “Türkçe’de Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları”, TDAY-Belleten, 1955, sh. 59-71.

⁴ BANGUOĞLU, Tahsin; Türkçenin Grameri, İstanbul 1974, sh. 546 vd.

⁵ BİLGEGİL, Prof. Dr. M.Kaya; Türkçe Dilbilgisi, (II.Baskı), İstanbul 1982, sh. 73 vd.

⁶ ERGİN, Prof. Dr. Muharrem; Üniversiteler İçin Türk Dili, İstanbul 1986, sh.. 412 vd.

⁷ KARAHAN, Y. Doç. Dr. Leylâ; Türkçede Söz Dizimi, Ankara 1991, sh.60 vd.

⁸ ERGİN, Prof. Dr. Muharrem; a.g.e., sh.405.

dua, emir... gibi çeşitli duyguları ifade eden sözler vardır.”⁹ BİLGEGİL bu yüzden “hüküm grupları” tabirini kullanmadığını da kaydediyor. Ona göre cümle: “İki unsur arasındaki olumlu (subutî) veya olumsuz (selbî) ilgiyi -sözün dinleyende (muhatapta) soruya yer bırakmayacak şekilde tam olarak- haber veya dilek (inşa) yoluyla ifade eden kelimeler dizisine cümle denir.”¹⁰ şeklinde tarif edilmelidir. L. KARAHAN, cümlelerin kelime ve kelime grupları ile kurulduğunu ifade ederek cümleyi: “Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir.” şeklinde tarif etmektedir.¹¹ P.AZIMOV ve H.BAYLIYEV “Türkmen Dilinin Grammatikası” adlı eserin “Sintaksis” bölümünde cümle hakkında: “Bizim geplerimiz ayrıntı sözlemlerden ibaret bolyar. Bu sözlemler bir oy-pikir aňladyarlar...Gutaran oy-pikiri aňladyan söze ya-da sözler yığındısına sözlem diyilyär.”¹² (Bizim sözlerimiz farklı cümlelerden ibaret oluyor. Bu cümleler bir duyguyu ve düşünceyi anlatıyorlar...Sona eren duygu ve düşünceyi anlatan söze ya da sözler toplamına cümle deniliyor.)

Türk sentaksının dizilişinde esas kanun yardımcı unsurun asıl unsurdan önce gelmesidir. Louis BAZIN: “...her kelime gramer bakımından bağlı olduğu kelime veya kelime grubundan önce yer alır.”¹³ Derken, aynı şekilde, Prof.Dr. Muharrem ERGİN de: “Türkçe’de yardımcı unsur asıl unsurdan önce gelir. Türk sentaksının bütün yapısı bu ana kanun üzerine kurulmuştur.”¹⁴ demektedir. Türkçede bu kurala aykırı kullanışlar “devrik cümle” olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçenin yapısına aykırı olan bu kullanım, nesirde ifadeye çeşni katmak için bazen; şiirde ise şiirin tabiatı icâbı kullanılırsa normal sayılır. Son yıllarda bu kuralın haricinde devrik cümle kullanılması oldukça yaygınlaştırılarak bunun dil adına bir gelişme olduğu müdafaa edilmektedir. Bu faaliyetin Türk dili adına bir kazanç olmayıp aksine Türk dilinin sentaks yapısını zorlayıcı mahiyette olduğu aşikârdır. Sadece Gagauzca ve Rumeli ağızlarında, Balkan dilleriyle Rusçanın tesiri altında yukarıda zikredilen ana kanuna riayet edilmediği görülür: “Kelimelerin cümle içindeki dizimi Gagauzcada gayet serbesttir. Türkçe yazı dilinde ve Anadolu-Rumeli ağızlarında enversiyonik (devrik) sayılan kelime dizimi, Gagauz diline normal dizim sayılır. Öteki Türk dillerinden farklı olarak Gagauzcada bağlı (tâbî) cümle

⁹ BİLGEGİL, Prof. Dr. M.Kaya; a.g.e., sh.12-13.

¹⁰ BİLGEGİL, Prof. Dr. M.Kaya;a.g.e., sh.12.

¹¹ KARAHAN, Y. Doç. Dr. Leylâ; a.g.e., sh.41.

¹² AZIMOV, P. ve BAYLIYEV, H.; Türkmen Diliniň Grammatikası,(II.Bölüm Sintaksis), Türkmenistan Neşriyatı, Aşgabat 1967, sh.3.

¹³ BAZIN, Louis; “Türk Dillerinin Müşterek Tarafları ve Temayülleri”,Tarihî Türk Şiveleri, Tercüme:Mehmet AKALIN, Ankara 1979, sh.27-28.

¹⁴ ERGİN, Prof. Dr. Muharrem; a.g.e., sh.373.

parçası, bağlanılan (tâbî eden) cümle parçasından sonra gelir. Ayrıca tümleç ve zarf yüklemden sonra gelir, bunun için de yüklem cümlesinin sonunda değil, başında yahut da ortasında yer alır. (Bekler bu kör biraz panayırdalsın.)

Üçüncü tip tamlamalarda da tamlayan isim, tamlanan isimden sonra gelebilir. (babası kızın)¹⁵

Türkçe cümleleri meydana getiren unsurları önce iki grupta ele almak, bütün dilcilerin ortak tavrıdır diyebiliriz: 1.Cümlelerin esas unsurları. 2.Cümlelerin yardımcı unsurları. Cümlelerin esas unsurlarının fiil (yüklem), fail (özne) olduğu üzerinde de hemfikir olan dilciler, cümlelerin yardımcı unsurları konusunda biraz daha farklı yorumlar içerisindedirler. Prof. Dr. Muharrem ERGİN, yardımcı unsurları nesne, zarf ve yer tamlayıcısı olarak ifade ederken¹⁶, Tahsin BANGUOĞLU, nesne, zarf karşılığı olarak zarflama; yer tamlayıcısı olarak da isimleme tabirini kullanmaktadır.¹⁷ Ancak M.ERGİN'le T.BANGUOĞLU'nda zarf (zarflama) ve yer tamlayıcısı (isimleme) konusunda zarf ve yer tamlayıcısı olarak ele alınan örneklerin bazılarında uygunluk göze çarpmamaktadır. (Örnek: T.BANGUOĞLU'nda :”Köylüler kazma kürekle ortalığı temizlediler.”cümlesinde “kazma kürekle” isimleme olarak; “Dostum şurda burda beni çekiştiriyormuş.” Cümlesinde “şurda burda” yer zarfı olarak geçmektedir.)¹⁸ Kaya BİLGEGİL ise, yardımcı unsurlara bütün olarak “tümleçler” adını vermekte, tümleçleri de nesne, dolaylı tümleçler ve zarf tümleçleri olarak kendi aralarında sınıflandırmaktadır.¹⁹ L. KARAHAN: “Cümlede yargı bildiren unsur yüklemidir. Cümle yüklem üzerine kurulur. Bu unsur, ihtiyaca göre başka unsurlarla desteklenir.” Dedikten sonra bu yardımcı unsurları “özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf” şeklinde sıralamaktadır.²⁰ P. AZIMOV ve H. BAYLIYEV'de de “Habar” (yüklem) ve “iye” (özne”, sözlemin baş agzaları”(cümlelerin esas unsurları) olarak geçer.²¹ Yardımcı unsurlar ise “Sözlemin ayıklayıcı unsurları” (cümlelerin açıklayıcı unsurları) olarak yer alır.²²

Yukarıdaki izahlardan sonra Türkiye Türkçesi sahasında bile bütün sentaks konularının aynı bakış açısı içerisinde değerlendirilmediği, bazı

15 POKROVSKAYA ,L.A.; “Gagauz Dilinin ve Balkan Türk Ağızlarının Bazı Sentaks Özellikleri” Bilimsel Bildiriler 1972, TDK Yay.,Ankara 1975, sh.234.

16 ERGİN, Prof. Dr. Muharrem; a.g.e.,sh.405 vd.

17 BANGUOĞLU, Tahsin;a.g.e., sh.527 vd.

18 BANGUOĞLU, Tahsin; a.g.e., sh.530-531.

19 BİLGEGİL, Prof. Dr. Kaya; a.g.e., sh.37 vd.

20 KARAHAN, Y. Doç. Dr. Leylâ; a.g.e., sh.41.

21 AZIMOV, P. ve BAYLIYEV, H.; a.g.e., sh.20 vd. ve sh.27 vd.

22 AZIMOV, P. ve BAYLIYEV, H.; a.g.e., sh.41 vd.

konularda farklı görüşlerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bütün Türk şivelerinde ise ortak bir sentaks değerlendirmesinin yapılması şu ana kadar gerçekleşmediği gibi, bu değerlendirmeye esas olacak terminoloji, metot ve tasnif yolları hakkında da bir müşterek yoktur. Halbuki Türk dili sahasında çalışanların üzerinde hemfikir oldukları nokta; Türk dilinin lehçeleri arasında en az farklılık gösteren dil bölümünün sentaks bahsi olduğudur.

Aşağıda verilen mukayese çalışmasında, daha önce eserlerinden notlar sunulmuş olan dilcilerimizin hepsinden istifade etmekle beraber, daha ziyade Prof. Dr. Muharrem ERGİN'in tasnifi esas alınmıştır. Buna göre ilk önce Türkmen lehçesindeki kelime grupları ele alınıp bunlar Türkiye Türkçesindeki kelime grupları ile karşılaştırılmıştır. Daha sonra ise, cümleler mukayese edilirken; fiilin, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı ile münasebetleri göz önüne alınmıştır. Bütün bunlar edebî eserlerden seçilmiş cümlelerle örneklendirilmiştir. Türkmen lehçesinden seçilmiş örnek cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilleri de parantez içinde verilmiş, farklı olan kullanımın altı çizilerek belirtilmiştir.

KELİME GRUPLARI

İSİM TAMLAMASI :Bir ismin iyelik sistemi içinde bir başka isimle manâsının tamamlanması vasıtasıyla meydana gelen tamlamaya isim tamlaması denir. Geniş açıdan ele alındığında birer iyelik grubu olan bu tamlamalarda bir nesne başka bir nesneyle açıklanmaktadır.

İsim tamlamasının ilk unsuru "tamlayan adını alır. Bu unsur ilgi hâli ekini alarak ikinci isim unsuruna bağlanır. Eğer birinci unsur ilgi hâli ekini alıyorsa bu tür isim tamlamalarına "belirli isim tamlaması", eğer ilgi hâli ekini almıyorsa bunlara da "belirsiz isim tamlaması" adı verilir. (gönlümün neşesi, okul yolu vs.)

Yukarıda açıkladığımız sistem Türkmen Türkçesinde de genel olarak geçerli olmakla birlikte bazı tamlamalarda farklı kullanışlar da görülmektedir.

Türkiye Türkçesinde "1958 yılı", 1995 yılı" şeklinde belirsiz isim tamlaması yapısındaki kullanışlar, Türkmen Türkçesinde ilk unsurun sonuna "-InçI" eki getirilmesi ve ikinci unsurun sonundaki iyelik ekinin kaldırılması vasıtasıyla sıfat tamlaması yapısında karşımıza çıkmaktadır. Örnekler:

"1937-nci yılıñ 16-nci fevralında yazıldı."(THD, 39)

(1937 yılının 16 şubatında yazıldı.)

"1733-nci yıl."(M.nama, 8) (1733 yılı.)

"Neşir edilip çıkarılan şu "Ray Çini" dessanı Yusup hoca Baqı hoca oğlu diyen türkmen şahrınıñ hicri senesi bilen 1252-nci yılda ve hâzirki miladi senesi bilen 1836-37-nci yılda yazan kitabıdır."(THD, 73)

(Neşredilen “Ray Çini” adlı bu destan, Baki Hoca oğlu Yusuf Hoca adlı Türkmen şairinin hicrî 1252, milâdî 1836/37 yıllarında yazdığı kitaptır.)

Türkmen Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak belirsiz isim tamlaması yerine belirli isim tamlamasının kullanıldığı örnekler de karşımıza çıkmaktadır. Bu farklı kullanım daha çok “öz” dönüşlülük zamiri ile kurulan isim tamlamalarında görülmektedir:

“Ol özünüñ atasınıñ düyeden yıqılıp ölendigini ...yoldaşlarına gürrüñ beripdi.”(Pıragı, 275)

(O (kendi) babasının deveden düşüp öldüğünü.....yoldaşlarına anlatmıştı.)

“Özüniñ ilki habarlaşan oquwçısı Azadı yada saldı.”(Çınar, 21)

(İlk haberleştiği (kendi) okuyucusu Azad’ı hatırladı.)

“Başgañızıñ işiñ yoq, goynuñızı baqıberiñ.”(Göroglı, 511)

(Sizin başka işiniz yok, koyunlarınıza bakın.)

Belirli isim tamlaması yerine belirsiz isim tamlaması kullanılmaktadır:

“Öñi-soñı Magtımğulı haqda yazmasam yüregim ıncalıq tapmacağını bilyän.” (M.nama,3)

(Eninde sonunda Mahtumkulu hakkında yazmazsam, yüreğimin huzur bulmayacağını biliyorum.)

“Gurban Durdı gulluğı serhetde geçdi.”(TTM, 123)

(Gurban Durdu’nun hizmeti sınırda geçti.)

“Magtımğulı şol yowuzluğı buz owradan yalı owradası gelyär.” (M.nama, 3)

(Mahtumkulu’nun bu kötülüğü buz kırar gibi kirası geliyor.)

Bazı iyeliksiz kullanışlara örnekler:

“Boyun egmedikler Astrabad tarapa çekilipdir.”(TET, 6)

(Boyun eğmeyenler Astrabat tarafına çekilmiştir.)

“Çünkü daşarı yurtlı düşmanlar türkmen halqınıñ üstüne çar tarapdan ızığiderli çozup durupdır.”(TE, 218)

(Çünkü dış ülkelerdeki düşmanlar Türkmen halkının üstüne çar tarafından arka arkaya hücum etmiştir.)

SIFAT TAMLAMASI :Bir sıfat unsuru ile isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubuna sıfat tamlaması denir.

Sıfat tamlamasının kuruluşu, temel yapı olarak Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesinde aynı olmakla beraber, bazı farklı yapılar da karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye Türkçesinde tek bir sıfat-fille veya sıfat-fiil grubuyla bir isim unsurunun birleşmesinden meydana gelen sıfat tamlamalarında, iyelikli olarak kullanılan “-DıK” sıfat-fiiliyle oluşturulan yapılar, Türkmen Türkçesinde “-An” sıfat-fiiliyle kurulmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesinde “-DıK” sıfat-fiilinin sonuna eklenen iyelik eki, ikinci unsur olan ismin sonuna eklenmektedir. Türkiye Türkçesinde sıfat tamlaması şeklinde olan bu kuruluş, Türkmen Türkçesinde belirsiz isim tamlaması yapısındadır. Aynı yapı, “-AcAk” sıfat-fiiliyle kurulan bazı tamlamalarda da görülmektedir.

“Duz iyen yeriñe beyle qast etme bolarmı?” (Pıragı, 275)

(Tuzunu (ekmeğini) yediğin yere böyle düşmanlık etmek olur mu?)

“Ayagiñı basan yeriñ pul.”(Çınar, 101) (Ayağını bastığın yer para.)

“Siz su diyyän yerleriñizi gördüñizmi?” (Şapaq, 193) (Siz, bu dediğiniz yerleri gördünüz mü?)

“Yenen yeriniñ baylığını taladı.” (M.nama, 7) (Yendiği yerin malını mülkünü yağmaladı.)

“Has dogrusı, diñe türkmen çölleri hem däl öyüñden çıqıp, ta barcaq yeriñe yetyänçäñ, “türkmen” howpı hemişe başıñdadı.” (Şapaq, 375)

(Daha doğrusu, sadece Türkmen çöllerinde değil, evinden çıkıp da gideceğin yere ulaşınca kadar “Türkmen” korkusu dâimâ hâkimdi.)

“Yok, var” kelimeleri sıfat olarak kullanılarak sıfat tamlaması yapılmaktadır.

“Belki, ben yoq vagtım öyümi urup gidyärsiñ.” (Çınar, 106)

(Belki de ben olmadığım zaman evime zarar verip gidiyorsun.)

“Belki ol, bal bar yerinde arı, gül bar yerinde tikenin hem bardığı haqda oylanyandır.”(Vicdan, 40)

(Belki o, balın var olduğu yerde arının, gülün var olduğu yerde dikenin var olduğu hakkında düşünmektedir.)

Türkmen Türkçesinde bazen sıfat tamlamalarındaki unsurların yer değiştirdiği de görülmektedir:

“Bir yıl mundan öñ bolan bolsa, megerem, Mahım olariñ yanından daşlaşmagıñ yagdayını gözlärdi.” (Çınar, 131)

(Bundan bir yıl öncesinden beri Mahım, onların yanından ayrılmak için galiba bir fırsat bekliyordu.)

“Şocagaz yesircikleriñ arasında bir sekiz yaşlı gızcagaz bar eken.,.....”(THD, 20)

(Şuncağız esirlerin arasında sekiz yaşında bir kızcağız varmış.)

“Ol mundan bir aya golay öñ, Nuri Kazım halıpanıñ maslahatı bilen Ketde ahuna ayratın hayış bilen yüz tutuptı.” (Pıragı, 183)

(O bundan yaklaşık bir ay önce, öğretmen Nuri Kâzım’ın tavsiyesi ile hoca Ketde’ye farklı bir istekle gitmişti.)

Türkiye Türkçesinde “âitlik grubu + isim unsuru” yapısındaki sıfat tamlamaları, Türkmen Türkçesinde “-lı” yapım ekiyle yapılmaktadır:

“On dört yaşlı, yañı yigit çiqiberen oğlan özüni iqbalñ neneñsi sınaqlara salcagını entek nábilsin?!”(M.nama,9)

(On dört yaşındaki, yeni delikanlı olmuş oğlan, kendini kaderin hangi imtihanlara tâbî tutacağını ne bilsin?!)

“Owganıstanı basıp alanda on altı yaşlı Ahmet türmede eken.”(M.nama, 48)

(Afganistan’ı işgal ettiğinde on altı yaşındaki Ahmet hapisteymiş.)

Türkiye Türkçesinde “yirmi üç nisan”, “üç mayıs”, “ilk yıllar” gibi sıfat tamlamalarında ilk unsur eksiz olarak kullanılmakta iken, Türkmen Türkçesinde sıfat unsuru olan ilk unsur “-Incl” ekini alarak kullanılmaktadır:

“.....bu meseleler eseriñ ilkinci babında tewsirini tapıpdır.”(M.nama, 31)

(...bu meseleler eserin ilk bölümünde tesirini göstermiştir.)

“522-nci yılda Margianada Fradıñ baştutanlığındaqı örän ulı azat edicilik hareketi öñki SSSR halqlarınıñ tarihında ähtibarlı çeşmeler arqalı tassıqlanan ilkinci halq hareketidir.”(M.nama, 5)

(522 yılında Margiana’da Fred liderliğindeki çok güçlü bağımsızlık hareketi öncrki SSSR halklarının tarihinde güvenilir kaynaklarca tasdik edilen ilk halk hareketidir.)

“dış, iç” kelimeleri, Türkiye Türkçesinde “dış ülke”, “iç işler” şeklinde kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde ise dış ve iç kelimeleri, yön eki almış şekliyle sıfat tamlaması kurmaktadır:

“Çünkü daşarı yurtlı duşmanlar türkmen halqınıñ üstüne.....çozup durupdır.”(TE, 218)

(Çünkü dış ülkelerdeki düşmanlar, Türkmen halkının üstüne.....hücum etmiştir.)

“Türkmenistanıñ daşarı ıqdqsadı işi haqında.”(TTM, 249)

(Türkmenistan’ın dış iktisadî işleri hakkında.)

“İçeri işler ministrliğiniñ işgärleriniñem aylıqlarını 1-nci yanvardan köpeldyäris.”(TTM, 257)

(İç işleri bakanlığı işçilerinin aylıklarını da, 1 ocaktan itibaren artırıyoruz.)

Bir kimsenin yaşı belirtilirken sadece sıfat unsuru zikredilmekte isim unsuru kullanılmamaktadır:

“Eger şahır şu yıllarıñ haysı-da bolsa birinde 55 yaşan bolsa,...onda Andalıp 1660-1665-nci yıllar aralığında doglan bolup çiqyar.”(Andalıp, 12)

(Şâirin bu yıllardan birinde 55 yıl yaşadığı.(55 yaşında olduğu) kabul edilirse,...o zaman Andelip 1660-1665 yılları arasında doğmuştur sonucu çıkıyor.)

Türkiye Türkçesinde “yüzlerce yıl”, “binlerce dert” şeklindeki sıfat tamlamaları, Türkmen Türkçesinde farklı bir yapı arz etmekte, çokluk eki isim unsuruna ilave edilerek eşitlik eki hiç kullanılmamaktadır:

“Uzaq on yıllıqlarıñ dowamında bizde yat tutucılıq sistemasi, şıgırlara, her dürli “tarihî qararlara” ve ş.m.-lere köre-körlük bilen, aňqawlıq bilen inanmaq ornaşdırılıpdı.”(TTM, 224)

(Onlarca uzun yıl boyunca bizde ezberleme sistemi, şiirlere, her türlü tarihî kararlara ve buna benzer şeylere körü körüne, şaşkınca inanmakla yerleştirilmişti.)

Türkmen Türkçesinde bazı sıfat tamlamalarında isim unsuru bulunmamaktadır:

“Ol özünüñ atasınıñ düyeden yıqılıp ölendigini, sonuñ üçin düyä mündügi (ø) oña-da bir bela yolugaycaq bolup duyulyandığını yoldaşlarına gürrüñ beripdi.” (Pıragı, 275)

(O, babasının deveden düşüp öldüğünü, bunun içinde deveye bindiği zaman kendi başına da böyle bir belâ gelecekmiş gibi hissettiğini arkadaşlarına anlatmıştı.)

“Men qırq günlük (ø) gitdim.”(THD, 167)

(Ben kırk günlük yol gittim.)

Bu kullanılış “Ben kırk gündür gittim.” şeklinde de düşünülebilir. Bu durumda “günlük” (gündür) kelimesi zarf olarak karşımıza çıkar.

SIFAT-FİİL GRUBU : Bir sıfat-fiille ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubuna sıfat-fiil grubu denmektedir. Türkmen Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki “-Dık” sıfat-fiil ekinin yerine, “-An” sıfat-fiil ekinin kullanılması daha yaygındır.

“Birdenem gapını itenini duyman galdı.”(Çınar, 106)

(Aniden kapıyı ittiğini farketmedi.)

“Gandıma yazanıñ yadıñdan çıqdı mı?”(Vicdan, 42) (Gandım’a yazdığın hatırandan çıktı mı?)

“Hâzirki zamanıñ kâbir yazıcıları özüne gowı şertleriñ döredilmänligi sebäpli gowı eser yazıp bilmeyänliginden zeyrenyärler.”(M.nama, 4)

(Günümüz yazarlarından bazıları, kendisi için iyi şartlar yaratılmaması sebebiyle iyi eserler yazamadıklarından şikâyet ediyorlar.)

“Men ölemde (ölenimde), sen neneñ edip aglacaq, men eşidip gideyin.”
(Göroğlu, 447)

(Ben öldüğüm zaman, sen nasıl ağlayacaksın, işitip gideyim.)

ZARF-FİİL GRUBU . Cümlede zarf görevinde bulunan zarf-fiil grupları, bir zarf-fiille ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime gruplarıdır. Türkmen Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak kullanılan yapılar şunlardır:

“-madan, -meden” zarf-fiili yerine, “-man, -män” zarf-fiilinin kullanılması:

“Üstesine-de Magtımguılı atasınıñ pendini alman, Ahmet şanı qalbına mihman edindi ahırı.”(M.nama,79)

(Üstelik Mahtumkulu, babasının nasihatini dikkate almadan Ahmet Şah’ı kalbine misafir etti sonunda.)

“Zora düşen Döwlet yaglığı goyberenini duyman galdı.” (Şapaq, 95)

(Zor durumda kalan Devlet, yemeniyi bırakıverdiğini hissetmeden kalakaldı.)

“Birdenem gapını itenini duyman galdı.”(Çınar, 106)

(Aniden kapıyı ittiğini hissetmeden kaldı.(hissetmedi))

“-Ip” zarf-fiilinin yerine “-man, -män” ekinin kullanılması:

“Çünkü bu kitap durmuş bilen başdan-ayaq belli bir waqanı beyan etmän her bölümi ayrı-ayrı waqalardan gurnalyar.”(Gorkut Ata, 7)

(Çünkü bu kitap, baştan sona hayatla ilgili bir olayı beyan etmeyip, her bölümünde ayrı bir olayı ele alıyor.)

“Yesir biçäreler qorqularına seslerini tap-ba kesseler-de demleri içine sığman hınçgıyardılar.”(THD, 8)

(Çaresiz esirler korkularından seslerini hemen kesseler de nefesleri içlerine sığmayıp hıçkırıyorlardı.)

“-IncA” zarf-fiilinin yerine, “-AndA” zarf-fiil eki kullanılmaktadır:

“Göroğlu agañ Gıratına münende, urşa gitcek bolanda iner kimin kükräp, nama gayrar ekeni, sen onı bilyämiñ?”(Göroğlu, 389)

(Köroğlu Ağa’nın Kırat’ına binince, savaşa gidecek olunca, deve gibi kükreyip, nâmeler yazdığını biliyor musun?)

“Hut şol sebäbe görä-de Magtımguılı garabagt, cahan yagtılip başlanda yitip baryan yıldız yalı yalıñız.”(M.nama,3)

(İşte bu sebepten karabahtlı Mahtumkulu, tan ağarmaya başlayınca yitip giden yıldız gibi yalnız.)

Türkiye Türkçesindeki “birinci olarak”, “beşinci olarak” şeklindeki zarf-filli kullanışlar, Türkmen Türkçesinde sıra sayıların (birinci, beşinci vs.) sonuna ayrılma hâli eki getirilerek yapılmaktadır. Kelime, Türkiye Türkçesindeki aynı anlama sahip olmakta ve cümlede zarf görevinde kullanılmaktadır:

“Birinciden-ä , onuñ häzir yerinden galmaga mecalı yoqđı. İkincidenem eyyäm dañ atıp, älem yaqtılıpdı.” (TE, 267)

(İlk olarak, onun şu anda yerinden kalkmaya mecâli yoktu. İkinci olarak da tan çoktan ağarmış, her taraf aydınlanmıştı.)

“Dördinciden,..... keramatlı yerlerini sılamalı.”(Şapaq, 361)

(Dördüncü olarak, ...mukaddes yerlerine saygı göstermeli.)

TEKRAR GRUBU: Aynı görevi üstlenen iki kelimenin bir nesneyi veya bir hareketi belirtmek üzere birbirini takip etmesiyle oluşan tekrar gruplarının fonksiyonu, kuvvetlendirme, devamlılığı gösterme ve çokluktur. Türkiye Türkçesinde tekrarlar : a. aynen tekrarlar: yavaş yavaş ; b. Eş manâli tekrarlar: ağlaya sızlaya; c. Zıt manâli tekrarlar: irili ufaklı; d.ilâveli tekrarlar: çirkin mirkin, şeklinde dört grupta ele alınırlar.

Türkmen Türkçesindeki tekrar grupları da Türkiye Türkçesindeki şekillerle hemen hemen aynıdır. Tespit edilen bazı örneklerde tekrar grupları Türkiye Türkçesinden farklı şekilde teşkil edilmiştir:

Türkiye Türkçesindeki “sora sora”, “vakit vakit” yapısındaki tekrarlar, Türkmen Türkçesinde ikinci kelimeye çokluk eki getirilerek yapılmaktadır.

“Soñ-soñlar Övez ikimiz hasam dostlaşyp gidiberdik.” (Göroglı, 223)

(Sonra sonra Övez’le ikimiz iyice dost olduk.)

“İlki-ilkler bir hili garri enesini, qaçasını göresi gelip, içem gısardı.”(Vıcdan,50)

(İlk önceleri epeyce yaşlı annesini, babasını göresi gelip içi de yanardı.)

Türkiye Türkçesinde _ “yüzüne gözüne bulaştır-“, “yüzlerine gözlerine sür-“ yapısındaki eş manâli tekrar grupları; Türkmen Türkçesinde ilk kelimesi yalnız ikinci kelimesi çokluk veya hâl ekleri almış şekliyle kurulmaktadır:

“Gıratıñ yüz-gözünden sıpamaga aylanışdı...”(Göroglı,443)

(Kıratın yüzünü gözünü okşamak için döndü.)

“Olariñ üst-başları-da sal-sal yırtıqđı.”(T.H.D.,20) (Onların üstü başı da yırtık pırtıktı.)

“Gün günden gayra üzülüp, bir ay yatdı...”(Göroğlu,419) (Günden güne fenalaşıp bir ay yattı.)

“Onda patışa dergahar bolup Melikenin gol-ayagın bağladıp, şimiñ aldığa taşlatdı.”(T.H.D.,45)

(Bunun üzerine padişah gazaplanıp Melike'nin elini ayağını bağlatıp arslanın önüne attırdı.)

Türkiye Türkçesinde sıra sayı sıfatlarıyla yapılan tekrarlar (birer birer, beşer beşer vs.), Türkmen Türkçesinde hem asıl sayı sıfatlarıyla hem de farklı eklerle yapılmaktadır:

“...iki-iki, üç-üç, dört-dört bolup... gelen Türkler otırlar.”(Çekiş.,40)

(İkişer ikişer, üçer üçer, dörder dörder olup... gelen Türkler otururlar.)

“Doğru aydaya, Köse! Diyip Göroğlu'nın kırq yigidi ondan-ondan dört bölünip, goyunı dört böldüler, düyesini, yılgısını, gara malını, yer-mülkünü dört-dört bölüp, paylaşıp otırlar.”(Göroğlu,419)

(Köroğlu'nun kırk yigidi “-Doğru söylüyorsun,Köse! Diyerek onar onar dört gruba ayrılıp, koyunlarını dörde ayırıyor, devesini, atlarını, davarlarını, hazinesini, malını mülkünü dörder dörder ayırıp paylaşıyorlar.)

“...yap boyunda iki bir, üç bir üyşüp, süyci-süyci gürrün edişip duranları hem yoq daldi.”(Şapaq,223)

(...kanal kenarında ikişer ikişer, üçer üçer toplanıp tatlı tatlı sohbet ettikleri de yok değildi.)

Türkiye Türkçesinde “yıldan yıla”, “günden güne” yapısındaki tekrar grupları, Türkmen Türkçesinde ikinci unsura ayrılma hâli eki getirilerek teşkil edilmektedir:

“Emma ol yerde uzaq qarar tapman yuvaş-yuvaşdan üyşmeleñe golaylaşdı.”(Şapaq,142)

(Fakat orada uzun zaman durmadan yavaş yavaş halka yaklaştı.)

“...oları yeke-yekeden haniñ önünden geçiryär.”(T.H.D.,8)

(...Onları birer birer hanın önünden geçiriyor.)

EDAT GRUBU : Bir isim unsuru ile bir son çekim edatından meydana gelen kelime grubuna edat grubu denir. Son çekim edatlarının bir kısmı, isim unsuruna eksiz olarak; bazıları da ismin hâl ekleri ile bağlanırlar.Türkmen Türkçesinde bazı edatların kullanılışı Türkiye Türkçesindeki kullanımdan farklıdır:

Türkiye Türkçesinde edat olarak kullanılan “diye” (-a, -e zarf-fiiliyle), Türkmen Türkçesinde “diyip” (-ip zarf-fiiliyle) şeklindedir.

“Oba adamları ol tayını Taqır diyip atlandırıyardılar.”(Şapaq,7)

(Köydekiler onun tayını Takır diye adlandırıyorlardı.)

“Ya öz ömrüne gadır goymayarmıça?” diyip oylanyar.”(M.nama,79)
(Acaba kendi ömrüne kıymet vermiyor mu ki?” diye düşünüyor.)

Türkiye Türkçesinde “sonra” edatı ayrılmâ hâli eki akmış isimlerle kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde bu edat, isimlere ayrılma hâli eki almadan bağlanır ve yön hâli eki almadan “soň” şeklinde kullanılır. Sıfat-fiilli yapılarla kullanılırken de “-an” sıfat-fiili ile kullanılır:

“Siz gaydaniňizsoň, ol haram bidövlet ızıňızı ızarlap gaytdı. (Pıragı, 311)

(Siz döndükten sonra o pis kısmetsiz peşinizden sizi takip edip döndü.)

“Onsoň Magtımguılı ene haqda yazmandır.” (M-nama, 10)

(Ondan sonra Mahtumkulu anne hakkında yazmamıştır.)

“Goçmırat bilen oturan atası çagıransoň Dövlet öye girmeli boldı.”
(Şapaq, 166)

(Koçmurat’la oturan babası çağırdıktan sonra, Devlet eve girmeye yöneldi.)

Sıfat-fiillerin zaman ifade etme özellikleri de vardır. Türkmen Türkçesinde bu zaman ifadesi genellikle “-an” sıfat-fiiliyle karşılanmaktadır. Türkmen Türkçesinde “gibi” manasında kullanılan “yalı” son çekim edatı, bu sıfat-fiil ekine bağlanmaktadır.

“Magtımguılıň doglan yılı haqda onuň ömrüni, dörediciligini övrenici alımlar, oqıçılar cedelleşmeyär diyen yalı.” (M-nama, 7)

(Mahtumkulu’nun doğduğu yıl hakkında onun ömrünü, yaratıcılığını araştıran âlimler; okuyucular tartışıyorlar demiş gibi.)

“Balaca bağı misli ganatlanan yalı bolup dutara yapışdı.” (Pıragı, 100)

(Küçük bahşı sanki kanatlanmış gibi olup dutara yapıştı.)

“Ol ogadıgsayı birhili kiçelip baryan yalıdı.” (Pıragı, 31)

(O okudukça garip bir şekilde küçülüp gitmiş gibiydi.)

“Yalı” son çekim edatının “-meli+si iyelik eki” ile çekimlenmiş isme bağlanması:

“Mahımıň düşünmelisi yalı düşünmändigi oňa yaramadı.” (Çınar, 8)

(Mahım’ın düşündüğü gibi düşünmemesi ona yaramadı.)

Türkmen Türkçesinde “diyip” (Türkiye T. diye) son çekim edatıyla yapılan edat gurupları “öyt-“ fiiliyle kullanıldığında, “diyip” son çekim edatının kullanılmadığı görülmektedir:

“Ol şonda, goyun baqmalı bolanlığınıň sebäbi Goçmıradıň eliniň yaralananlığı üçindir (ø) öydüpdı.” (Şapaq, 98)

(O arada, koyun bakmak zorunda kalmasının sebebi, herhâlde Koçmurat’ın elinin yaralanışı yüzündendir diye düşünmüştü.)

“Etrapda şeyle yagday höküm süryärkä edil Nediriň eneginiň astında oturan göklenleriň ahvalı neneň bolandır (ø) öydyärsiňiz?” (M-nama, 8)

(Civarda böyle bir durum hüküm sürüyorken Nadir’in tam burnunun dibinde oturan Göklenler’in durumu nasıl olmuştur diye (nasıl olduğunu) düşünüyorsunuz?)

“Näme, epe, Sancar pälvan eyyäm sırtını yere urayandır (ø) öytdüňmi?” (Şapaq, 8)

(Neden acaba, Sancar pehlivan çoktandır sırtını yere vurmıştır diye düşündün mü?)

Türkiye Türkçesinde “-dıktan sonra” şeklinde ayrılma hali ekiyle sıfat-fiile bağlanan “sonra” son çekim edatı, Türkmen Türkçesinde kullanılmamaktadır.

“Nedir şa eli gılıç tutup başlandan (ø) yaragını ozalı bilen öz ganıbir garındaşlarına övürdi.” (M.nama, 7)

(Nadir Şah eli kılıç tutmaya başladıktan sonra silahını öncelikle kendi soyundan kardeşlerine çevirdi.)

Son çekim edatı olarak kullanılan “hakkında” kelimesi, Türkiye Türkçesinde iyelik ekli, Türkmen Türkçesinde iyeliksiz olarak işletilmektedir. Örnekler:

“Öňi-soňı Magtımguılı haqda yazmasam yüregim incalıq tapmacagını bilyän.”(M.nama,3)

(Eninde sonunda Mahtumkulu hakkında yazmazsam, yüreğimin huzur bulmayacağını biliyorum.)

“Onsoň Magtımguılı ene haqda yazmandır.”(M.nama,10)

(Ondan sonra Mahtumkulu anne hakkında yazmamıştır.)

“Bu yerde gürrüň men haqda, meň şahsiyetim haqdq däl-de, ulı bir zat haqda gitdi.”(Şapaq, 291)

(Bu arada sohbet benim hakkımda, benim şahsiyetim hakkında değil de yüce bir kişi hakkında yapıldı.)

Türkmen Türkçesinde çok az örnekte de olsa “bäri” son çekim edatının ismin hâl eklerini almadan ilk unsura bağlandığı görülmektedir.

“İndi on-on bäs yıl bäri özünden başga adamıň ayagı sekmeyän medrese münberinden onuň sesi diyseň inamlı çiqyardı.” (Pıragı, 8)

(Şimdi, on on beş yıldan beri kendisinden başka hiç kimsenin ayağının değmediği medrese minberinden onun sesi sanki daha kendinden emin çıkıyordu.)

BAĞLAMA GRUBU : Bağlama edatları (ve, ilâ, ile vs.) ile bağlanan iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubuna bağlama grubu denmektedir.”ağaçlar ve kuşlar”, Ali’nin öğretmeni ile benim öğretmenim” vs.

Türkmen Türkçesinde de durum hemen hemen aynı olmakla beraber, bir kaç kullanım farklılığı karşımıza çıkmaktadır:

Türkmen Türkçesinde “ve” bağlama edatının yerine “hem” edatı sıkça kullanılmaktadır:

“Şonuň üçin glassıqlar hem-de olarıň göreldesini alan edebiyat vekilleri ...adam ahlakını terbiyelemekligi göz önünde tutupdılar.” (TET,15)

(Bunun için klâsikler ve onları örnek alan edebiyat vekilleri... insan ahlâkını terbiye etmeyi ön plânda tutmuşlardır.)

“Zeliliniň goşgularından hem-de şahırıň durmuşı haqdağı maglumatlardan belli bolşuna görä, ol söyen gızı- obadağı Döndi bilen durmuş gurup bilmändir.”(TET,19)

(Zelili’nin şiirlerinden ve şairin hayatı hakkındaki malûmâtlardan anlaşıldığına göre, o köydeki sevdiği kızla, Döndü ile evlenememiştir.)

Türkmen Türkçesinde “ve” bağlama edatı yerine ilk unsurun sonuna getirilen “-dir” bildirme ekiyle de bir tür bağlama grubu meydana getirilmektedir.

“Yoq.Onuň garşısına qaçası çıqmasa, Garaoglandır Oraz yağlı çıqmasa, Govşutdır Täç gök çıqmasa,, Polat Mergendir Tarhan egen çıqmasa, Abdırrahmandır Çarınazar Pälvan ...çıqmasa, başga kim çıqsın?” (Şapaq, 55)

(Hayır. Onun karşısına babası çıkmasın, Karaoğlan ve Oraz Yağlı çıkmasın, Govşut ve Taç Gök çıkmasın, Polat Mergen ve Tarhan Egen çıkmasın, Abdurrahman ve Çarınazar Pehlivan... çıkmasın da başka kim çıksın?)

“Şu yağdaylar bağşdır şahırlarıň bu eserde ımıqlı ız galdırandıqlarını görkezyär.”(Gorkut Ata, 7)

(Bu durum bahşı ve şairlerin bu eserde tesirli bir iz bıraktıklarını gösteriyor.)

Bağlama grubunda çok az örneği görülmekle beraber bağlama edatının kullanılmadığı örnekler de karşımıza çıkmaktadır:

“Soň-soňlar Övez ikimiz hasam dostlaşp gidiberdik.”(Göroglı,223)
(Çok sonra Övez ile ikimiz iyice dost oluverdik.)

BİRLEŞİK FİİL : Özellikle iki fiilden meydana gelen birleşik fiillerde, Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesinden farklı kullanışlar arz etmektedir.

“bil-“ yardımcı fiiliyle yapılabilmektedir olma fonksiyonu bildiren birleşik fiillerin olumlu şekilleri:

a. Türkiye T. de: gel-**e bil-**

b. Türkmen T. : gel-**ip bil-**‘ tir. Buradaki tek fark kullanılan zarf-fiil eklerindedir. Fakat bu birleşik fiilin

olumsuz şekli, Türkiye T. de “u-“ (muktedir ol-) fiiliyle yapılırken (gel-e u-ma- > geleme-); Türkmen T. de bil- fiiline olumsuzluk eki -ma, -me’nin getirilmesiyle teşkil edilmektedir.(gel-ip bil-me-)

“Sebäbi Magtımguılı olara ganagat berip bilyär. (M.nama,4)

(Çünkü Mahtumkulu onlara manevî haz verebiliyor.)

“Oña garañqı asrñ gödekligi yat, ol oña hiç bir yagdayda-da övrenişip bilcek däl.” (M.nama,3)

(Ona karanlık asrın bahtsızlığı yabancı, o ona hiçbir şekilde alışamayacak.)

“Häzirki zamanıñ käbir yazıcıları özüne govı şertleriñ döredilmänligi sebepli govı eser yazıp bilmeyänliginden zeyrenyärler.” (M.nama, 4)

(Bazı günümüz yazarları kendilerine olumlu şartlar sağlanmadığı için iyi eserler yazamadıklarından şikâyet ediyorlar.)

Türkmen Türkçesinde süreklilik fonksiyonu yüklenen yardımcı fiil Türkiye Türkçesindeki gibi “dur-“ değil, “yör-“ fiilidir ve bu yardımcı fiil “-p” zarf-fiili ile ilk unsura bağlanır.

“Nägä gördi kim bihasap mal-düyeler dagnıñ kemerinde otlap yörer.” (THD, 55)

(Bir anda gördü ki sayısız hayvan dağın kemerinde otlayıp durur.)

“Yaş ata-ene beyle bağı miyesser eden allatagala köp-köp alkışlar aydıp yaşap yördüler.” (Pıragı, 135) (Genç anne baba, böyle bahtı kendilerine nasip eden Allahu Teâlâ’ya pek çok şükrederek yaşayıp durdular.)

Türkiye Türkçesinde aslî fiil olarak kullanılan “başla-“ fiili Türkmen Türkçesinde yardımcı fiil olarak kullanılmakta ve kendinden önceki unsura “-p” zarf-fiil ekiyle bağlanmaktadır. Türkiye T’de “başla-“ ise fiilinden önceki unsur, yönelme hâli ekini alarak cümlenin yer tamlayıcısı görevinde kullanılmaktadır.

“Balaca bağı yüpek tarları tıqılatıp usulıq bilen çekip başladı.” (Pıragı, 99)

(Küçük bahşi ipek telleri tıngırdatıp usulca çekmeye başladı.)

“Gırat....ayılgañ-ayılgañ kişnedi, çarpınıp başladı.” (Görogı, 846)

(Kırat.... korkunç bir sesle kişnedi, çırpınmaya başladı.)

Türkmen Türkçesinde, “uğra-“ fiili de “başla-“ fiili gibi kullanılmaktadır:

“Adamlar işli-işi bilen meşgullanıp ugradılar.” (Şapaq, 375)

(İnsanlar kendi işleriyle meşgul olmaya başladılar.)

“Soñqı vaqtlarda onuñ öyde bolyan vagtından bolmayan mahalı köpelip ugradı.”(Şapaq,375)

(Son günlerde onun evde olmadığı zamanlar, evde olduğu anlardan daha fazla olmaya başladı.)

KISALTMA GRUPLARI :Kelime grupları ve cümlelerin yıpranması veya kısaltması ile ortaya çıkan, belli bir kurala bağlı olmayan, klişeleşmiş olarak kullanılan gruplara kısaltma grupları diyoruz.

Kısaltma gruplarının Türkmen Türkçesindeki kullanılışı Türkiye Türkçesindeki ile genellikle aynı olmasına rağmen, yapı bakımından farklı olan bazı kullanışlarla da karşılaşılmaktadır.

“Emma han agzını gımıldadyança “pılan aydımı ayt!” diyip, yerli-yerden gıgırışyardılar.”(Pırağı, 100)

(Ama han ağzını kıpırdattıkça “filan şarkıyı söyle!” diye yerli yersiz bağrışıyorlardı.)

“Şu sözler, şu kıssa başdan-ayaq Bamı obalı Hocamırat aganıñ sözünden alındı.” (THD,39)

(Bu sözler, bu kıssa baştan sona Bamı köyünden Hocamurat Ağa'nın anlattıklarından alındı.)

“Gün-günden gayra üzülip, bir ay yatdı...”(Göroglı, 419)

(Günden güne fenalaşıp bir ay yattı...)

C Ü M L E

FİİL - NESNE MÜNÂSEBETİ : Bu konuda, Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki kullanım farklılıkları iki başlık altında ele alınabilir:

a. Geçişsiz bir fiilin geçişli bir fiil gibi kullanılması: “bak-“, “devam et-“ ve “başla-“ fiillerinde görülmektedir.

“...hemem ekiniñ beyle yanındaqı yaylada öz malını baqıpdırlar.”(M.nama,23)

(...Ayrıca ekinin diğer yanındaki yaylada kendi mallarına bakmışlardır.)

“Mollanepes sözünü devam etti.”(Şapaq,251) (Mollanefes sözüne devam etti.)

“Qırq yigidiniñ önünü başlap, daglara baqa yüzünü tutdı-da gidiberdi.”(Göroglı, 291)

(Kırk yiğidinin önüne geçip dağlara doğru döndü de gidiverdi.)

b. Geçişli bir fiilin geçişsiz bir fiil gibi kullanılması: “seyret- >seret-“ (bak- yerine kullanılmıştır),

“düşün-“ ve bir iki örnekte de “aylan-“ fiillerinde görülmektedir.

“Ahun Magtımğulınıñ yüzüne seredenoqdi.”(Pıraqı,181) (Hoca Mahtumkulu'nun yüzüne bakmıyordu.)

“...kenizler oyna-gülkä başlasa, ol başga zada seredyär.”(Görogı, 351)

(... cariyeler oyuna gülmeye başlayınca o başka şeylere bakıyor.)

“Magtımğulı agasınıñ göterilmesiniñ sebäbine indi düşündi.”(Pıraqı, 47)

(Mahtumkulu, ağasının yükseliş sebebini şimdi düşündü.)

“Eger şeyle bolsa, onda Magtımğulınıñ döremegine nähili düşünmeli?!”

(M.nama, 4)

(Eğer böyle ise, o zaman Mahtumkulu'nun ortaya çıkışını nasıl düşünmeli?!)

“...Öz maqsadına düşünyär.” (TET,16) (Kendi maksadını düşünüyor.)

“Onuñ daşına atlı aylanmaq için azından kırq gün gerekir.” (Şapaq, 193)

(Onun etrafını atlı olarak dolaşmak için en az kırk gün gerekir.)

FİİL - ZARF MÜNÂSEBETİ : Zarflar, fiile eksiz olarak bağlanmalarının yanında, eşitlik, vasıta ve yön eklerini alarak da bağlanırlar. Türkmen Türkçesinde bu eklerin kullanılmasında veya yerlerine başka eklerin getirilmesi konusunda Türkiye Türkçesinden farklı bir yapı karşımıza çıkmaktadır.

Vasıta ekinin yerine, sıfat yapma eki olan “-lı” nın kullanılması:

“Berdi Kerbabayeviñ doglan gününüñ 80 yıllığı mınasibetli “Turan aqsaqalı” diyen maqala çap edildi.” (TTM, 147)

(Berdi Kerbabayev'in doğum gününün 80. yılı münasebetiyle “Turan Bilgesi” adlı makale yayımlandı.)

“Yöne Meñli.....,menikli hareketleri arqalı Magtımğula arqadag bolyardı.” (M.nama,79)

(Fakat Menli ...,akıllı hareketleri vasıtasıyla Mahtumkulu'na destek oluyordu.)

“Olar yeñil yatda galyandıqları sebäpli, dilden-dile geçip, çaltlıq bilen il arasına yayrapdır.”(TET,22)

(Onlar kolayca hatırdı kalmaları sebebiyle dilden dile geçip, süratli bir şekilde il arasında yayılmıştır.)

Buradaki “mınasibetli, arqalı, sebäpli” kelimelerinin birer edat olarak kullanıldığı görüşü de gözden uzak tutulmamalıdır.

Vasıta ekinin yerine, ayrılma hâli ekinin kullanılması:

“Onuñ her sözünden ölüler canlanıyar.” (TET,106) (Onun her sözüyle ölüler canlanıyor.)

“İşe zordan yetişen Mahım birbada hiç zada girişilmedi.”(Çınar, 109)

(İşe güçlkle yetişen Mahım, hiçbir şeye hemen başlayamadı.)

“Oların içi bolsa dürli-dümen ir-iymişden doludı.” (Çınar, 185)

(Onların içi ise çeşit çeşit meyveyle doluydu.)

“Saçağın üstü iygi-içgiden doludı.” (Çınar, 107) (Sofranın üstü yiyecek içecek ile doluydu.)

“Ahmet ne sebâpden Nedire vepadarlıq bildirdikâ?” (M.nama, 49)

(Ahmet hangi sebeple Nadir’e vefâdârlık bildirdi ki?)

Vasıta ekinin yerine, yaklaşma hâli ekinin kullanılması:

“İki aşık oyun-gülkige meşgul boldı.” (THD, 89) (İki aşık oyunla gülmeye meşgul oldu.)

“1994-nci yılda Türkmenistanın daşarı yurtlar bilen umumı harıt dolanışığı ABS-niň 3 milliard 524 million dollarına barabar boldı.” (TTM,250)

(1994 yılında Türkmenistan’ın dış ülkelerle (yaptığı) genel mal (sürümü) tedâvülü, ABD’nin 3 milyar 524 milyon dolarıyla eşit oldu.)

Vasıta ekinin yerine bulunma hâli ekinin kullanılması:

“Dövlätmämmet-Azadı gündogar däplerinde terbiyelenen ....menikli maşgalada önüp-ösen adamı bolansoň, ...ata-baba gelyän yörelgeden çıqmandır.”(M.nama,10)

(Devletmehmet Azadı, doğu gelenekleriyle terbiye edilen ...anlayışlı bir ailede yetişmiş bir kişi olduğu için... atalarından beri sürüp gelen geleneklerden ayrılmamıştır.)

“Hav, çopan, näme sen Osman dilinde salam beryärsiň?..” (Göroglı, 333)

(Hey çoban, niçin Osmanlı diliyle selâm veriyorsun?..)

FİİL - YER TAMLAYICISI MÜNÂSEBETİ : Bu münâsebet, Türkiye Türkçesinde yer ve yön bildiren kelimelerin fiile yaklaşma, bulunma ve ayrılma hâl eklerini alıp bağlanmasıyla oluşmaktadır. Türkmen Türkçesinde eklerin kullanılışı ve yapı bakımından bir farklılık söz konusudur.

Yön ifâde eden kelimelerin fiile yaklaşma hâli eki almadan bağlanması:

“Övez gorkup aşaq egildi.” (Göroglı,171) (Övez korkup aşağıya eğildi.)

“Aşaq düşdügiçe kötel garañgırayardı.” (Şapaq,394) (Aşağıya indikçe yukarısı karanlıklaşıyordu.)

“Saparaq qayıl gelicilik bilen aşaq oturdu.” (Şapaq, 246) (Saparak rıza göstererek aşağıya oturdu.)

“Şunluq bilen daglı alamançılar gola düşürüp bilen oglan-uşaqlarını yesir edip ilerik sürüp äkitdiler.” (THD, 16)

(Böylece dağlı yağmacılar, ele geçirebildikleri çocukları esir edip ileriye (doğru) alıp gittiler.)

“Yigitleriñ bir nâçesi daşarıq çıqıp, dumlı-duşa göz ayladılar.” (Göroğlı, 118)

(Yigitlerin bir çoğu dışarıya çıkıp, her tarafa göz gezdirdiler.)

“Nurettin tüñçäni aldı-da, daşarıq çıqdı.” (TE, 101)

(Nurettin çaydanlığa aldı da dışarıya çıktı.)

“Bir arassaca esgi alıp daş çıqdı. (Şapaq, 158) (Temizce bir bez alıp dışarıya çıktı.)

“Olarıñ her biri ayrıçılıđıñ bütin devamında iç girse - daş çıqsa, otursatursa her demde, her sagatda ata-enesini, vatanını, oba-ilini yatlap ayrılıđıñ dağı bilen yüreklerini avundırıp geçirdiler.” (THD,37)

(Onların her biri; ayrılık müddetince içeriye girse, dışarıya çıksa, otursa kalksa, her an, her saatte, anne babasını, vatanını, köyünü hatırlayıp, ayrılık yarasıyla yüreklerini sızlatıp duruyorlardı.)

Yaklaşma hâli eki yerine, bulunma ve ayrılma hâli eklerinin kullanılması:

“Göroğlı bolsa on tıllanı sanap, öñünde goydı.” (Göroğlı,479)

(Köroğlu ise, on altını sayıp önüne koydu.)

“Adamlarıñ depesinden gılıç inyär, döşlerinden nayza sancılar.” (Şapaq,55)

(İnsanların tepesine kılıç iniyor, göğüslerine mızrak saplanıyor.)

(Kasımıñ üstünden gızıl seçiñ.” (THD,228) (Kasım'ın üstüne altın saçın.)

“İñ ullaqan düvmelisini boynundan asdı.” (Göroğlı, 479)

(En büyük düğmelisini boynuna taktı.)

“Öye kolaylaşıberenlerinde bir yeñil maşın bularıñ öñünden çıqdı.” (Çınar, 8)

(Eve yaklaştıklarında küçük bir araba bunların önüne çıktı.)

“Şundan soñ endikler öz-özünden güyçlenip başladı.” (Çınar, 181)

(Ondan sonra âdetler kendi kendine güçlenmeye başladı.)

Bulunma hâli ekinin yerine, yönelme, ayrılma hâli eklerinin kullanılması:

“Duşmanlar Magtımğulınıñ garşısına ol entek dünya inmänkä gılıcını taplayardılar.” (M.nama,3)

(Düşmanları, Mahtımku'ın karşısında o henüz dünyaya gelmeden kılıçlarını biliyorlardı.)

“...edebiyat vekilleri agzalalıqlarıñ garşısına göreşip ..... adam ahlakını terbiyelemekliği göz öñünde tutupdılar.”(TET, 15)

(...edebiyat vekilleri uyumsuzluklar karşısında mücadele edip ... insan ahlâkını terbiye etmeyi göz önünde tutmuşlardır.)

“Yeri indi bu günki gün bu meseleni göni mañlaydan hücum etmek bilen çözüp bolcaqmı?” (Şapaq, 358)

(Haydi şimdi, bugün bu meseleyi doğru şekilde araştırarak çözmek mümkün olacak mı?)

Ayrılma hâli ekinin yerine, yaklaşma ve bulunma hâli eklerinin kullanılması :

“Yesir biçäreler gorqularına seslerini tapba kesseler-de demleri içlerine sığman hınçgıryardılar.” (THD,8)

(Bîcâre esirler, korkularından seslerini aniden kesseler de nefesleri içlerine sığmayıp hıçkırıyorlardı.)

“Gadımda arı hasaplananı sebâpli şeyle beyik oğul türkmende döreyän bolaymasın?!” (M.nama, 5)

(Eskiden saf sayıldığı için, böyle büyük bir oğul Türkmenler arasında türemiş olmasın?!)

Süytde agzı bişen, suvı üflep içer.” (TDS, 21) (Sütten ağzı yanan, suyu üfleyerek içer.)

“Günlerde bir gün Nâz obasına Eyranıñ “Halva Çeşme” ve beyleki etege yaqın galalarınıñ adamları tarapından alaman edyärler.” (THD,5)

(Günlerden bir gün Naz köyünü, İran’ın “Halva Çeşme” ve diğer sınıra yakın şehirlerinin ahalisi yağmalıyorlar.)

Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasında, söz dizimi ve cümle konusunda yapılan bu küçük çaplı çalışma sonucunda, iki lehçe arasında çok fazla farklılık olmadığı görülmektedir. Farklı kullanışlardan bir kısmının Türkiye Türkçesinin kendi içinde de özellikle yazı diline aksetmeyen ağızlarda da görüldüğü gözden uzak tutulmamalıdır.

Yüzyıllardır birbirinden uzak ve farklı coğrafyalarda, aralarında fazla iletişim ve münâsebet olmadan yaşayan Türk topluluklarının lehçelerinin birbirinden çok farklı olmaması, Türk dilinin çok sağlam bir yapısı olduğunu da gözler önüne sermektedir. Bugün bizlere düşen görev farklılıkları çoğaltmak değil tam tersine azaltarak Türk dünyası arasında dil birliğini sağlamaktır.

Bu yazıda genel olarak ve ikişer üçer örnekle ele alınan konuların ilerideki çalışmalarda tek tek ele alınması ve daha fazla örneklendirmeye yapılması, lehçeler arasındaki karşılaştırmaların ve ortak özelliklerin tesbiti açısından faydalı olacaktır.

KISALTMALAR :

- 1.Andalıp : Nurmummet Andalıp - Şıgırlar häm Poemalar, Aşgabat, 1990.
- 2.Çekiş : Anna KOVUSOV; “Çekişler” (Hikâye), Sovyet Edebiyatı, Aşgabat,1971, s.1, sh.20-41.
- 3.Çınar : Memmediyev YAZMIRAT; Çınar Boy Alyar, Aşgabat, 1985.
- 4.Gorqut Ata : Gorqut Ata, Aşgabat, 1994.
- 5.Göroglı : Göroglı; Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyasınıñ Magtımğulı Adındaqı Dil ve Edebiyat İnstitutı, Aşgabat, 1990.
- 6.M.nama : Oraz YAGMIR; Magtımğulınama, Aşgabat, 1992.
- 7.Pıragı : Övezdurdı NEPEOV; Pıragı, Aşgabat, 1994.
- 8.Şapaq : Yazmırat GELDİYEY; Şapaq, Aşgabat, 1980.
- 9.TDS : Türkmen Diliniñ Sözlügi; Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası Dil Bilimi İnstitutı, Aşgabat, 1994.
- 10.TE : Oraz YAZIMOV - Gurbandurdı GELDİYEY- Memmetgurban MEMMETGURBANOV ; Türkmen Edebiyatı, İstanbul, 1987.
- 11.TET : Türkmen Edebiyatınıñ Tarihı (III. Tom), Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası, Magtımğulı Adındaqı Dil ve Edebiyat İnstitutı, Aşgabat, 1977.
- 12.THĐ : Amangül GARRIYEVA - Kakalı BERKELİYEY - Kakabay SEYİTMIRADOV ; Türkmen Halq Dessanları, Aşgabat, 1993.
- 13.TTM : K.B. MUHAMMETBERDİYEY - Y. ORAZKILIÇEV; Türkmenistanıñ Tarihından Materialler, İstanbul, 1997.
- 14.Vicdan : Hıdır DERYAEV; “Vicdan Nâme Diyär” (Romandan bir bölüm), Sovyet Edebiyatı, Aşgabat, 1971, 10, sh.28-68.

KAYNAKLAR :

AZIMOV, P. - BAYLIYEV, H. ; Türkmen Diliniň Grammatikası, (II.Böl. Sintaksis), Türkmenistan Neşriyatı Aşgabat, 1967.

AZMUN, Yusuf; Ana Çizgileriyle Türkmençe Dil Bilgisi, Ankara, 1984. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

BANGUOĞLU, Tahsin; Türkçenin Grameri, Ankara, 1974.

BAZIN, Louis; "Türk Dillerinin Müşterek Tarafları ve Temâyülleri", Tarihî Türk Şiveleri, (Çev: Mehmet, AKALIN), Ankara, 1979.

BİLGEGİL, Kaya; Türkçe Dilbilgisi, İstanbul, 1982.

ÇENELİ, İlhan; "Türkmen Türkçesi Sözlüğü", TDAY-Belleten 1982-1983, Ankara, 1986.

ERCİLASUN, Ahmet Bican; Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Ankara, 1990.

ERGİN, Muharrem; Üniversiteler İçin Türk Dili, İstanbul, 1986.

HANSER, Oskar; Turkmen Manual, Wien, 1977.

Häzirki Zaman Türkmen Dili (Sintaksis), M. Gorkiy Adındaqı Türkmen Döwlet Universiteti Türkmen Dili Kürsüsü, Aşgabat, 1962.

HUDAYGULIYEV, M.; Häzirki Zaman Türkmen Dili (Fonetika), Aşgabat, 1992.

KARAHAN, Leylâ; Türkçede Söz Dizimi - Cümle Tahlilleri, Ankara, 1991.

KORKMAZ, Zeynep; "Türkiye Türkçesinde İktidar ve İmkân Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri",

TDAY-Belleten, Ankara, 1959.

MANSUROĞLU, Mecdut; "Türkçe'de Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları", TDAY-Belleten 1955, sh.59-71.

TAÇMIRADOV, T.; Türkmen Edebi Diliniň Grammatik Guruluşınıň Sovet Dövründe Normalanışı, Aşgabat, 1972.

Türkmen Diliniň Sözlügi; Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası Dil Bilimi İnstitutı, Aşgabat, 1962.